

Λόγιοι του 15ου αι: σημείο αναφοράς στην παρακμάζουσα Ανατολή και την προοδεύουσα Δύση (Σοφία Καυκοπούλου, υπ. δρ Θεολογίας-Μουσικός)

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

[Προηγούμενη δημοσίευση: <http://www.pemptousia.gr/?p=161960>]

Ο Γεώργιος Τραπεζούντιος, υπήρξε πολυγραφότατος μεταφραστής πατερικών κειμένων, παρέχοντας υλικό για σύζευξη ή αντίθεση ανάμεσα σε ελληνική φιλοσοφία και χριστιανική θρησκεία[98]. Ο Θεόδωρος Γαζής, υπήρξε ακαδημαϊκός αντίπαλος τού Τραπεζουντίου, ενώ προέβη σε αρκετές μεταφράσεις έργων και διαλέξεις[99].

Εκείνος που θεωρείται πως έδωσε την μεγαλύτερη ώθηση για την ανάπτυξη τού χριστιανικού ανθρωπισμού, ήταν ο Ντεζιντέριος Έρασμος (1466-1536), από το

Ρόττερνταμ τής Ολλανδίας. Άνθρωπος ασυνήθους ευρυμαθείας, διέδωσε τόσο την ελληνική λογοτεχνία, όσο και τα συγγράμματα των Ελλήνων Πατέρων τής Εκκλησίας[100]. Ο Έρασμος δημοσίευσε την πρώτη έκδοση τού ελληνικού κειμένου τής Καινής Διαθήκης[101].

Η υπόδουλη ορθόδοξη Εκκλησία, διατηρώντας καλές σχέσεις με τον σουλτάνο, τουλάχιστον όσο υπήρχαν σουλτάνοι καλλιεργημένοι πνευματικά όπως ο Μωάμεθ ο Πορθητής, συνέχισε να έχει δικαιοδοσίες επάνω στους Έλληνες. Ήταν αυτή που έγινε το στήριγμα των υποδούλων και βοήθησε να διατηρηθεί η γλώσσα και η θρησκεία στα τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς που θα ακολουθούσαν. Υπήρξαν όμως και κληρικοί φίλα προσκείμενοι στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, οι οποίοι μετέβησαν στη Δύση και συντέλεσαν με τον τρόπο τους στην αναβίωση τής ελληνικής παιδείας εκεί και στην βοήθεια προς το υπόδουλο έθνος, βοηθώντας Έλληνες που έφευγαν για την Ιταλία, αλλά και προωθώντας την ιδέα μίας ακόμη Σταυροφορίας προς απομάκρυνση των αλλοθρήσκων Τούρκων από τα χριστιανικά εδάφη της άλλοτε Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας[102].

Ο 15ος αιώνας, που μπορεί να χαρακτηριστεί ως κομβικός αιώνας για την εξέλιξη από τη μεσαιωνική αγροτική, «κλειστή» κοινωνία, στην αστική, πρώιμη καπιταλιστική κοινωνία, έθρεψε προσωπικότητες που η νεωτερικότητά τους στάση, εξηγεί και εξηγείται από όσα γνωρίζουμε και όσα εν συνεχεία θα συνδυάσουμε

μεταξύ τους για να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα.

Οι λόγιοι, λοιπόν, φιλόσοφοι, θεολόγοι, μορφωμένοι άνδρες τού ύστερου Μεσαίωνα και τής πρώιμης Αναγέννησης, στρέφοντας το ενδιαφέρον τους στα συγγράμματα των Ελλήνων κλασσικών τής αρχαιότητας και στην εν γένει κλασσική παιδεία, έγιναν τόσο πριν, όσο και μετά την Άλωση, σημεία αναφοράς τόσο στην παρακμάζουσα Ανατολή, όσο και στην προοδεύουσα Δύση.

Και τούτο, διότι αφ' ενός στην Ανατολή, ίσχυε το σύστημα αντιρρόπησης, με τον κρατικό μηχανισμό, το δημοσιονομικό σύστημα και άλλες κρατικές λειτουργίες να εκπέτουν και η Αυτοκρατορία να συρρικνώνεται, ενώ τα γράμματα και οι τέχνες, κατά τον παράδοξο, αλλά ιστορικά τεκμηριωμένο, σε εποχές κρίσης, τρόπο, να ανθούν.

Στην Δύση αφ' ετέρου, η αύξηση τού εμπορίου, ιδίως για τις παραλιακές πόλεις τής Ιταλίας, η μεγαλύτερη παραγωγή αγαθών, η καλύτερη αντιμετώπιση των ασθενειών καθώς και η ανάγκη για ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης, με έντονη την αστυφιλία, μετά από αιώνες διασκορπισμένης και αποκομμένης ζωής, υπό το φεουδαρχικό δίκαιο, ευνόησαν την ανάπτυξη τής τέχνης και τού πολιτισμού. Φυσικό επακόλουθο, εφ' όσον λύνονται τα καίρια ζητήματα διαβίωσης, να στρέφεται το ανθρώπινο πνεύμα σε άλλες, υψηλότερες και πιο εκλεπτυσμένες ασχολίες.

Οι λόγιοι τής Παλαιοιολόγιας Αναγέννησης, με σπουδαιότερο τον Γεώργιο Γεμιστό – Πλήθωνα, είχαν εξαιρετική μόρφωση, ωστόσο δεν είχαν την ικανότητα τής διοίκησης, ως κατέχοντες δημόσια αξιώματα[103]. Τα έργα τής αρχαιότητας, εξακολουθούσαν να προκαλούν το ενδιαφέρον και τον θαυμασμό[104]. Όλοι οι Βυζαντινοί γνώριζαν επί παραδείγματι τον Όμηρο, όπως σημειώνει σε συνέντευξή του ο Steven Runciman[105].

Βρισκόμαστε στην εποχή, κατά την οποία οι Βυζαντινοί συγγραφείς ονομάζουν γενικευμένα τούς εαυτούς τους Έλληνες, έχοντας επίγνωση τής σύνδεσής τους με την αρχαιότητα, χωρίς να προσδίδουν στον όρο, την πρότερη υποτιμητική και ειδωλολατρική σημασία[106]. Με λίγα λόγια, έχοντας ως αφετηρία την ελληνική τους καταγωγή, η Παλαιοιολόγια Αναγέννηση, μπορεί να ονομαστεί και Ελληνική[107]. Η έννοια του έθνους, των κοινών καταβολών, αλλά και η συνειδητοποίηση της ελληνικότητας κατά την εποχή αυτήν, έδωσαν στην έννοια τής κοινωνίας τη δυναμική να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο μπροστά στα ζητήματα που προέκυπταν.

Πολλοί Ιταλοί λόγιοι, έρχονταν στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να μάθουν

την ελληνική γλώσσα, και ασχέτως αν οι προσπάθειές τους εστέφθησαν με επιτυχία, μετέφεραν στη Δύση πολλά χειρόγραφα, μεγάλης αξίας, τα οποία έγιναν θεμέλιοι λίθοι για την Αναγέννηση[108].

Κλείνοντας, Κυρίες και Κύριοι, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι οι εποχές δίδουν τα γεγονότα κι εκείνα με την σειρά τους τις χαρακτηρίζουν. Οι αλλαγές και οι μεταβολές τής κοινωνίας δεν συμβαίνουν με παρθενογένεση, αλλά στηρίζονται στην ωρίμανση των συνθηκών που τις δημιουργούν και τις καθιστούν απαραίτητες. Η Αναγέννηση στην Ευρώπη, το πέρασμα σε μια άλλη θεώρηση τού κόσμου και τού ανθρώπου, εκκολαπτόταν και έμελλε να δώσει καρπούς με ή χωρίς τη συμβολή των Ελλήνων λογίων. Ωστόσο, αυτή η συμβολή υπήρξε και μάλιστα έγινε καθοριστική, εν μέσω των συναφών ζυμώσεων.

Το θέμα που επέλεξα να αναπτύξω, είναι ανεξάντλητη πηγή μελέτης και έρευνας. Επικεντρώθηκα σε όσα θεώρησα σημαντικά για να έρθουν στο προσκήνιο. Ελπίζω η παρούσα διάλεξη, να απετέλεσε το εφαλτήριο για έναν γόνιμο προβληματισμό, για ιστορική μελέτη και ο χρόνος που αφιερώσατε σήμερα να ήταν εποικοδομητικός και ευχάριστος.

Ας αναρωτηθούμε εν τέλει, ποια ιστορία μαθαίνουμε και με ποιο τρόπο προσεγγίζουμε την ιστορική αλήθεια. Η αλήθεια, από το Α στερητικό και την λήθη, είναι αυτό που δεν μπορεί να ξεχαστεί. Αντίθετη στην αλήθεια, είναι μία άλλη αλήθεια. Εμείς ωστόσο, επιλέγουμε πάντοτε σχεδόν, την αλήθεια που αυξάνει την αυτοεκτίμηση και προκαλεί την υπερηφάνεια μας. Όταν η ιστορική αλήθεια ειπωθεί αυτούσια, τότε και μόνον τότε, η ιστορία θα έχει να μάς διδάξει κάτι.

[98] Wilson, Από το Βυζάντιο στην Αναγέννηση, σ. 150.

[99] Όπ. π., σ. 145-147.

[100] Όπ. π., σ. 602.

[101] Όπ. π., σ. 603.

[102] Runciman, Η Άλωση, σ. 217 και σ. 231.

[103] Runciman, Η τελευταία Βυζαντινή Αναγέννηση, σ. 22.

[104] Ό. π., σ. 34.

[105] Runciman, «Το Βυζάντιο και ο Ράνσιμαν», Β', σ. 9.

[106] Runciman, Η τελευταία Αναγέννηση, σ. 37.

[107] Ό. π., σ. 40.

[108] Wilson, Οι λόγιοι στο Βυζάντιο, σ. 336.